

De Stefanuskerk, van toen naar nu.

Wanneer was toen?

Toen was de 13^e eeuw, toen lag in het noorden van het land nog een gesloten kustlijn zonder Dollard, zelfs het uiteinde van de Punt van Reide lag in de buurt van Emden met de Eems daar tussen. Toen woonde de bevolking op terpen, wierden en zandstuwingen, zoals het Eiland van Winschoten.

Het barstte van de kloosters, alleen al in Groningen en Friesland ruim 60, waarvan 6 bij ons in de buurt: in Midwolda, Goldhoorn, Nieuwolda, Heiligerlee, Termunten en Palmaer bij Nieuwolda-Oost. Vanuit het devies: Bid en Werk waren de monniken en vooral de lekenbroeders naast allerlei religieuze beslommeringen druk in de weer met het ontginnen van de kleigebieden in het noorden van Groningen en de moerassige veengronden van het Oldambt en met het aanleggen van dijken. En ze boerden goed, want bijv. het klooster van Aduard bezat op zijn hoogtepunt 7000 ha aan gronden en talrijke boerderijen.

Dit leidde tot een flinke toename van de bevolking om de ontgonnen gronden verder om te zetten in landbouwgronden en tientallen dorpen werden in de 12^e en 13^e eeuw in onze omgeving gesticht en ook Finsterwolde werd in de 12^e eeuw op de kaart gezet, door de vestiging van West-Finsterwolde op de zandrug en Oost-Finsterwolde in het afgegraven veengebied op zo'n 1000 m afstand, iets ten zuiden van het huidige Ganzendijk. Tussen de beide dorpjes stroomde het riviertje De Tjamme.

De kloosters en dus de monniken stimuleerden uiteraard ook de verspreiding van het geloof. Dit leidde tot de bouw van een groot aantal kerken.

Om u een idee te geven: in de 169 dorpen in Groningen waar nu kerken staan, dateren er circa 97 uit de 12^e, 13^e en 14^e eeuw. Een ongelooflijke prestatie gezien de hoeveelheid kloostermoppen die hiervoor nodig waren en door de talrijke tichelwerken/ steenfabriekjes moesten worden geleverd en de bouwtechnische problemen die met de beperkte technische middelen moesten worden overwonnen. Een megaprestatie!!

Alleen al in de 13^e eeuw verrezen 67 kerken, zo ook in Finsterwolde: in West-Finsterwolde de St. Stefanuskerk en in Oost-Finsterwolde de St. Nicolaaskerk. Beide zijn ergens tussen 1225 en 1275 gebouwd en de bouw zal ongetwijfeld de nodige tijd hebben gekost.

Al deze kerken vertonen een overgangsstijl tussen de Romaanse en Gotische bouwstijl, dat wil zeggen tussen de gedrongen, wat plumpe, van kleine ronde ramen voorziene romaanse kerken en de slanke, hoge gebouwen en hoge ramen van de gotische kerken. Deze mengvorm werd Romanogotiek of Baksteengotiek genoemd. Het bouwen volgens deze stijl kwam vooral in Groningen voor in de periode van van 1225 tot 1375.

Omdat andere materialen te duur waren, werd gekozen voor de baksteen als bouw materiaal, want de Groninger klei leende zich bijzonder goed om er stenen van te maken, de bekende kloostermoppen (2.8 palmen lang, 1.4 palm breed en 1 palm dik of ongeveer 28cm lang, 14 cm breed, 10cm dik).

Naast de rode bakstenen hebben de kerken gemeenschappelijk dat de ramen niet overdreven hoog zijn en verdiept in de muren liggen, er zijn nissen-arkaden met een ronde boog en geveldecoratie werd door rondingen aan de stenen aangebracht.

Het merendeel van de kerken kreeg de vorm van een kruis, met alleen een middenschip. Het interieur van de toen Rooms- Katholieke kerk was rijkelijk voorzien van heiligenbeelden, muurschilderingen met Bijbelse taferelen, afbeeldingen van de kruisweg en een koor met een groot altaar.

Deze kerk, onze kerk komt qua uiterlijk niet meer overeen met de echte Romano-Gotische kruiskerken, zoals die o.a. staan in Zuid- en Noordbroek, Loppersum, maar onze kerk moet er in de middeleeuwen wel zo hebben uitgezien. Hoe komt dat?

Door het afgraven van de veengronden en het inklinken, daalde de bodem een aantal meters, zodat de aanleg van dijken bittere noodzaak werd. De machthebbers hadden echter meer belangstelling voor hoe ze elkaar naar het leven konden staan en gaven daar hun geld aan uit, in plaats van dat ze er voor zorgden dat de dijken op hoogte werden gebracht en gehouden.

De gevolgen laten zich raden: met grote regelmaat zorgden stormvloeden voor dijkbreuken o.a. van de Eems. Zelfs de aanleg van een dijk in 1454 van de Punt van Reide naar Finsterwolde mocht niet baten.

Voor de Elisabethsvloed in 1421, de Palmzondagvloed in 1446 en de Cosmus- en Damiaansvloed in 1499 zorgen ervoor dat de Dollard zich steeds verder kon uitbreiden. De stormvloeden in 1509 en 1516 bezorgden de Dollard haar grootste afmeting: het water stond tot Scheemda/ Midwolda aan de ene kant van het Eiland van Winschoten en aan de andere kant tot Oudeschans/Blijham.

West-Finsterwolde hield droge voeten, maar zo'n 30 dorpen, waaronder Oost-Finsterwolde met de St. Nicolaaskerk, zijn als gevolg van de stormvloeden verdwenen.

Hoewel de Stefanuskerk gespaard bleef, was de kerk er niet zonder kleerscheuren van afgekomen: de oostzijde was behoorlijk aangetast door de invloeden van de stormen en het achterstallig onderhoud. De raad en burgemeesters van Groningen overwogen in 1554 zelfs om de oude kerk in Finsterwolde af te breken. Uiteindelijk werd besloten om het oude gebouw met houten balken, ankers, stutten en pijlers overeind te houden.

Waarschijnlijk heeft het kerkgebouw ook te lijden gehad van de grote brand die in 1586 in Finsterwolde heeft gewoed. In 1586/ 1587 werd definitief besloten om de kerk te herstellen. Dat leidde ertoe dat het kruis werd weggebroken, het gebouw 5,5 meter werd verlaagd en aan de oostzijde werd ingekort en driezijdig afgesloten met een koor dat werd opgevuld met zitplaatsen.

Intussen had de Reformatie haar intrede gedaan en dat had tot gevolg dat de Rooms-Katholieke kerken overgingen in protestantse handen en daarmee werden alle rooms-katholieke uitingen van uiterlijk vertoon: beelden, muurschilderingen en altaar, het hart van de Rooms-Katholieke eredienst, verwijderd of voorzien van een laag verf of kalk, overeenkomstig de sobere levensvisie van de protestanten: het gaat om het innerlijk en niet om het uiterlijk

De volgende eeuwen zijn niet ongemerkt aan de Stefanuskerk voorbijgegaan. Er vonden renovaties, aanpassingen en uitbreidingen plaats.

Een kort overzicht:

Begin 19 eeuw werd het interieur van de kerk grondig aangepakt: in 1806 werd een nieuwe preekstoel geplaatst, waar ik straks nog iets over zal zeggen. In 1808 kreeg de kerk een nieuw orgel gebouwd door de vermaarde orgelbouwer H. H. Freytag. Nog steeds raken organisten in vervoering als ze op dit instrument mogen spelen. Dennis Wubs zal hier straks uiting aan geven.

In 1812 en 1813 werden nieuwe banken geplaatst.

Een verdere ingrijpende aanpassing was het gevolg van het verbod in 1825 om nog langer in de kerk te begraven. Wat resulteerde in het afsluiten van de toegang naar de grafkelders.

In 1852 werd de westzijde van de kerk aangepakt en een houten plafond aangebracht, waardoor de restanten van de middeleeuwse kerk met o.a. een triforium, een soort gangpad hoog in de kerk, zijn afgedekt. Waarschijnlijk is toen niet alleen de westzijde van een stuclaag voorzien, maar ook de rest van de kerk.

In 1893 is in de Winschoter Courant van 20 december te lezen dat er een aanbesteding is voor het herstellen en onderhouden van de kerkelijke bezittingen.

Bij de bevrijding van Finsterwolde in 1945 liep de oostzijde van de kerk door de beschietingen de nodige schade op.

In 1970 werd de kerk grondig gerestaureerd. Het meubilair uit het koorgedeelte werd weggehaald en het koor werd ingericht als liturgisch centrum. Het houtwerk werd gebruikt voor het aanbrengen van de lambrisering in het koor. Op de westzijde na werd de kerk aan de buitenkant ontdaan van de stuclaag en kwam de oorspronkelijke rode baksteen weer te voorschijn.

In 2012 ging de kerk opnieuw fors op de schop. Door inklinking van het middengedeelte helde het interieur naar voren. Het complete meubilair, de grafzerken en de vloertegels moesten worden verwijderd om de heiwerkzaamheden uit te kunnen voeren. Het orgel werd compleet ingepakt.

In de hal kunt u een fotoreportage bekijken waaruit duidelijk wordt wat voor moeite het college van rentmeesters zich getroost heeft om deze kerk gereed te maken voor de volgende decennia.

Wanneer u rondkijkt in de kerk ziet u inderdaad geen muurschilderingen, iconen of verbeeldingen van de kruisweg, de zogenaamde statiën, maar geleidelijk aan kregen zinnebeeldige afbeeldingen toch een plek in de protestantse kerken, zo ook in onze kerk en wel in het houtsnijwerk van de kansel.

Als symbolen voor de waakzaamheid, het geloof, de liefde, de drie-eenheid en de hoop zijn van links (vanaf het preekstoeldeurtje) naar rechts zien we afgebeeld een vrouw met een pelikaan, een vrouw met een kruis en Bijbel, een vrouw met een engeltje, een vrouw met een anker en een vrouw met een hoorn des overvloeds.

Daaronder zien we de 4 evangelisten met hun symbolen: Mattheus met de engel, Marcus met de leeuw, Lucas met de os en Johannes met de adelaar. Samen symboliseren zij de betekenis van Gods Woord.

In het koor vindt u eeuwenoude grafzerken van voorgangers en notabele leden die een plek kregen in de grafkelders.

Het bekijken waard is ook zeker de herenbank van het rijke boerengeslacht van de Heddema's, in het verleden woonachtig in een boerderij aan de Hoofdstraat. De wapenborden behoren bij Hermannus Heddema, van wie u de grafzerk en die van zijn vrouw in het koor kunt zien. Hij is vaandrig geweest en dat is terug te zien in het wapenbord en na zijn actieve dienst heeft hij zich ingezet voor het welzijn van zijn medemens.

Trouwens de boeren hadden het in die tijd voor het zeggen, want alleen zij die 10 hectare of meer aan grond bezaten, mochten stemmen en de gang van zaken in de kerkelijke gemeente bepalen.

Met zijn allen zitten we in een kerk die bijna 800 jaar deel heeft uitgemaakt van de geloofsbeleving van Rooms-Katholieken en Protestanten in Finsterwolde en die er nog steeds goed bij staat.

Met de overdracht die nu aanstaande is, blijft deze kerk behouden voor het nageslacht.

Veel Romano-gotische kerken in onze provincie hebben een Bijbelse naam: de Petruskerk in Zuidbroek, de Mariakerk in Krewerd, de Petrus en Pauluskerk in Loppersum, de Jacobuskerk in Zeerijp. Ik stel voor dat we deze kerk zijn 800 jaar geleden gegeven naam teruggeven en als we over deze kerk praten, het voortaan hebben over de Stefanuskerk in Finsterwolde.

Henk de Gunst, oktober 2016

(Voordracht gehouden bij de overdracht van de kerk aan de SOGK op 28 oktober 2016.

Mocht u interesse hebben in dit verhaal kan ik het u toesturen. Mail naar mnwr@ziggo.nl en ik stuur u de pdf toe.)